

De nieuwsbrief Boer & Hoeve is samengesteld door Dick de Jong, publicist en lid dagelijks bestuur van Boerderij & Erf AKV

VOORAF

Dick de Jong

Ruim 25 jaar terug is de Stichting Boerderij & Erf opgericht. Feitelijk was dat een vorm van protest. De initiatiefnemers vonden toen dat 'de boerderij' te weinig aandacht kreeg en daardoor te weinig onderhoud en uiteindelijk zelfs helemaal dreigde te verdwijnen. Die oprichting heeft daar wel wat verandering in gebracht. Maar het effect van de komst van deze organisatie is niet meetbaar. Toch durf ik te beweren dat met de oprichting mensen aan het denken zijn gezet en dat daarmee boerderijen zijn gered.

Dat 25-jarig bestaan is gevierd of herdacht met een symposium, dat in het teken stond van nieuwe woningen in boerderijen en/of op het boerenerf. Een onderwerp dat heel actueel blijkt te zijn in de huidige samenleving. Waarmee een oplossing kan worden geboden voor het gebrek aan betaalbare woningen. Maar ook hier blijken theorie en praktijk niet echt op elkaar aan te sluiten.

Daarmee komen we op de toekomst van Boerderij & Erf. Het is belangrijk dat we het behoud van de boerderijen blijven ondersteunen. Die boerderijen zijn in hun samenhang de unieke parels, die ons werkgebied zo dierbaar maakt. Die de Alblasserwaard, de Krimpenerwaard en de Vijfheerenlanden mooi houden. Tot dat doel bereiken moeten wij mensen met elkaar toch in staat zijn. Als een spin kans ziet een kunstwerk te maken dat door de mist en vorst nog mooier wordt gemaakt tot iets unieks en bijzonders, moeten wij als intellectuele 'dier'soorten dat toch kunnen?

HEKSEN, BIJGELOOF EN BOEREN

INLEIDING

Wellicht vraagt u zich bij het lezen van deze titel af wat dit nu met 'de boerderij' te maken heeft. Best veel, want uit de literatuur rondom heksen en de heksenjacht blijkt dat er nogal eens een verband is met het platteland en het boerenleven.

Bij heksen denken we al gauw aan magere vrouwen die op bezems door de lucht vliegen, toverheksen. Ook schieten ons gedachten te binnen van de vervolging van vermeende heksen.

BOERENGEMEENSCHAPPEN

De afgelopen jaren zijn er nogal wat onderzoeken gedaan naar de heksenjachten uit het verleden en in veel gevallen leidde dit tot het verschijnen van een boek of een uitgewerkte studie. Daaruit weten we nu dat met name op het boerenplatteland het aantal vermeende heksen veel groter was dan elders. Dit wordt als volgt uitgelegd: het aantal mensen in de boerengemeenschappen was klein en de mensen die daarin leefden waren aan elkaar 'gewend' en wisten alles van elkaar.

Ze waren echter op elkaar aangewezen en vertrouwden elkaar voor honderd procent. De zeldzame keren dat ze contact hadden met mensen uit andere gemeenschappen, werden er 'nieuwjes' uitgewisseld. Een deel van die nieuwjes kon men niet verklaren. Dat leidde nogal eens tot verkeerde conclusies en dachten de mensen dat hogere machten hierin een rol hadden gespeeld.

In de kleine boerengemeenschappen hadden man en vrouw hun eigen taak. De man (en knechten) werkte op het land en hadden weinig contacten met de buitenwereld. De vrouw (en meiden) verwerkte de zuivel en bracht het overschot (wat ze zelf niet nodig hadden) naar de markt, waar ze concurreerde met andere handelaarsters. De vrouwen hadden daar contact met andere vrouwen. De concurrentie was vaak aanleiding voor jaloezie. Ook kwamen vrouwen wel bij elkaar om te spinnen of om te helpen bij een bevalling of anderszins ergens bij te assisteren. Daarbij werd gepraat, vooral over de vrouwen die er niet bij waren. Dit had onder meer veel beschuldigingen van hekserij van vrouwen tot gevolg. Bedenk hierbij dat het merendeel van de heksen en de slachtoffers daarvan een vrouw was.

WAAR HET OM GAAT

Op het platteland kregen de als heksen beschouwde vrouwen vaak de schuld van wat fout ging. Het ging meestal over ziektes onder het vee of over een misoogst. De heks had dan te lang naar een koe gekeken en het dier zo betoverd dat het binnen een week stierf. Of de heks had een hagelbui opgeroepen die het graan op het land had verwoest. Ook ziektes onder mensen zouden veroorzaakt zijn door heksen. En het voorspellen van het weer, het zuur worden van de melk, perioden van droogte waardoor er weinig gras was, werden geweten aan die vrouwen. Overspelige mannen voerden als excuus aan dat ze betoverd waren en impotentie was al heel duidelijk het gevolg van hekserij.

Maar over het algemeen waren heksen juist wijze vrouwen. Het Engelse 'witch' voor heks duidt daar al op. Met het oost Europese hexe (waar de benaming heks van komt) bedoelt men 'de plaatselijke wijze'. En een deel van de bevolking was bang voor dit soort vrouwen. Dit leidde uiteindelijk tot heksenprocessen. In Duitsland ontstond in de 15^e eeuw een hevige jacht op heksen, die uiteindelijk flink wat slachtoffers kostte.

BIJGELOOF

Vanuit de huidige tijd terugziend op wat er eeuwen terug gebeurde in onze samenleving, is er eigenlijk best veel verklaarbaar. De mensen leefden toentertijd erg op zichzelf. Alles wat anders was werd niet vertrouwd. Ook de verhoudingen tussen man en vrouw speelden een rol. Een mondige vrouw, die ook nog eens veel wist van de werking van natuurgewassen en heilzame kruiden, die aan de hand van de natuurverschijnselen of de maan het weer kon voorspellen, was al heel bijzonder.

Als zo'n vrouw ook nog eens vlot van de tong was, werd het nog erger. Eigenlijk komen we dan terecht bij het bijgeloof dat ook op het platteland zo lang stand wist te houden. Denk aan de stand van een hoefijzer naast een deur of een klavertje vier dat geluk brengt. Het sluiten van de blinden bij en overlijden en het afdekken van spiegels en beeltenissen als er een overledene is de boerderij ligt.

Martelpraktijken.

DE ALBLASSERWAARD EN GRAAF FLORIS V

Dat ons werkgebied een eeuwenlange strijd heeft geleverd met het water is alom bekend. Over enkele jaren gaan we herdenken dat 750 jaar terug Graaf Floris V heeft bevestigd dat de dijk-ring om dit gebied was gesloten en dat de zorg voor die dijk in handen kwam van het Hoogheemraadschap. Dat gebeurde op 31 maart 1277. In de eeuwen daarvoor was het gebied ontgonnen en waren tal van kavels, weren en polders ontstaan, die nog met regelmaat bloot stonden aan het buitenwater. Met de erkenning van de buitendijk werd een 'garantie' gegeven dat die dijk in stand zou blijven en onderhouden zou worden. Dat is van groot belang gebleken voor de bewoners van het gebied, met name de boeren, die in het gebied een boerderij bouwden.

Floris V was de zoon van graaf Willem II (rooms-koning). Hij was verwant met het Schotse koningshuis, wat hij bij zijn politieke optreden probeerde in te zetten om zijn doelen te bereiken. Op tweejarige leeftijd werd hij graaf van Holland en Zeeland.

Floris had grote ambities en streefde voortdurend naar machtsvergroting. Hij streed veel tegen in Noord-Holland verblijvende Kennemers en Friezen. Zijn inname van het huidige Friesland mislukte. Ook zijn aanspraken op de Schotse troon leidde tot niets. Aan alle ambities kwam een einde toen hij over een levering van Engelse wol in conflict raakte met de Engelse koning Eduard I, waarna hij tijdens een valkenjacht gevangen genomen werd en korte tijd later met het zwaard werd gedood.

Zijn bijnaam was 'der keerlen god' omdat hij goed zorgde voor de boeren en burgers in zijn gebied.

WAARDKENNERS

Dit seizoen vindt voor de vijfde keer de cursus Waard om te Weten plaats. Elke herfst en winter komen er via deze cursus zo'n kleine 30 waardkenners bij. De organisatie van de cursus is in handen van het Historisch Collectief Molenlanden en aan de basis van de cursus stond eertijds ook Boerderij & Erf AKV. Een aantal van de waardkenners heeft zich gebundeld in een groep, die diverse thema's nader aan het uitdiepen is. Die uitdieping richt zich vooral op de agrarische geschiedenis van de Alblasserwaard. Niet onlogisch voor een gebied dat al meer dan 8 of 9 eeuwen talloze boeren de mogelijkheid heeft geboden om er hun bedrijf uit te oefenen. Onderwerpen die hierbij naar voren komen zijn de werktuigen en de mechanisatie, de stalinrichting, de ontwikkeling van de koe, de coöperatieve samenwerking, de sociale aspecten, de mens en zijn rol in het geheel, de dienstverlening, de ruilverkaveling, het transport en allerhande verhalen over het boeren- en landschappelijke leven.

Het begin van de mechanisatie.

De melkboer en zijn hondenkar.

Belofte maakt schuld. In mijn vorige stukje beloofde ik me te verdiepen in de eerst 'echte' boerderijen en daar wat over te schrijven. Tenslotte heb ik niet voor niets een mooi naslagwerkje* cadeau gekregen, waarin veel te ontdekken valt over bouwkundige zaken.

*Maarten Jan Hoekstra: Huis, tuin en keuken, wonen in woorden door de eeuwen heen.

Maar dat niet alleen, de schrijver is ook taalkundige, dus en passant pikt de lezer allerlei interessants over de herkomst van woorden op.

Zo lees ik dat het woord huis in vroegere talen verwant is aan 'hut' en 'huid', de bedekking waar mensen behoefte aan hadden/hebben. Maar let op: een hut heeft geen echte draagconstructie. En dat is precies wat een woning tot 'huis' maakt. Rond 4.500 v.C. ontstond zo het 'hallenhuis', een bouwtype dat zelfs tot in de 20^e eeuw de basis bleef voor veel boerderijen. Wat je noemt een beproefd concept!

Het woord hal betekende aanvankelijk zoiets als 'datgene wat overdekt is, grote overdekte ruimte. 'Vandaar de naam hallenhuis: ruimte om in te wonen, ruime woning, (hallen)huis.

En ruim was zo'n hallenhuis inderdaad, zeker in vergelijking met een hut!

Het had een rechthoekige plattegrond van ongeveer 6 meter breed en soms wel 30 meter lang! Ook ruim genoeg voor het opslaan van de oogst en het stallen van het vee in de winter.

Nog even wat leuke taalkundige weetjes over de namen van bouwkundige elementen van het hallenhuis: nok houdt verband met nek, wat in oude talen de betekenis van (berg)top had.

Dak komt af van dekken/bedekken. Wand hangt samen met het werkwoord winden. Het betekende oorspronkelijk daarom ineengewonden vlechtwerk. De wanden in een hallenhuis waren namelijk gemaakt van gevlochten takken. In gebint is het woord binden te ontdekken: de gebintconstructie bond meerdere balken aan elkaar.

Ik zou nog véél meer kunnen schrijven over deze hallenhuizen. Maar het is inmiddels al een heel college geworden, dus dat laten we nu maar rusten. Misschien leuker om zelf te fantaseren over mensen-en-dieren-in-één-ruimte, takken in/aan de wand, een open vuur. In deze maand ook zeker gepast!

HET SYMPOSIUM

Boerderij en Erf AKV bestaat 25 jaar en organiseerde daarom op 28 november in 't Wingerds Hof in Wijngaarden een symposium met als thema de herbestemming van boerderijen en boerenerven. Er waren ruim 60 belangstellenden, die na het openingswoord van voorzitter Arie Bassa zes presentaties werd aangeboden, met dagvoorzitter Ton Peters als de verbindende schakel, die steeds tussentijdse informatie gaf. Vooral werd gewaardeerd dat er een mooie mix was van Erfgoedorganisaties, zoals Utrechts Landschap, concept-ontwikkelaar COUP, maar ook landschapsarchitecten en projectontwik-

Op de website van Boerderij & Erf AKV vindt u informatie over de presentaties en kunt u deze aanklikken en terugkijken.

wikkelaars, met soms best tegen-gestelde belangen, wat tot heel wat discussie leidde, maar daarnaast ook nog een tweetal presentaties van leden van Boerderij en Erf, die vertelden over de verbouw en herbestemming van de monumentale boerderij Het Hoge Huis in Ottoland en het transformeren van een Gierkelder in een Zwembad in Groot-Ammer.

UIT HET BESTUUR

Ook het afgelopen jaar is het bestuur regelmatig bij elkaar geweest om alle lopende zaken te bespreken en af te handelen. Dat vergaderen gebeurde in een passende en inspirerende omgeving, Museum De Koperen Knop, een herbestemde uit de 17^e eeuw stammende boerenhofstee. Zo'n vergadering start met een opening, agendavaststelling en het doen van belangrijke mededelingen. Dan komt het verslag van de vorige vergadering aan de orde, die bij goedvinden wordt getekend door de voorzitter. Het volgende punt zijn de ingekomen stukken en aansluitend de stand van de financiële zaken. Als we de laatstgehouden vergadering (10.12.2024) volgen, komen dan de actieplannen en projecten aan bod, zoals de Vrijkomende Agrarische Bebouwing, voormalige boerenerven (zie symposium), de nominatie van de gemeentelijke monumenten in Molenlanden en de subsidiemogelijkheden. Hierover is geen verder nieuws te melden.

Een vast agendapunt is Agrarisch Erfgoed Nederland, een als overkoepeling ontstane landelijke instelling, die binnen afzienbare tijd een structuur-aanpassing zal ondergaan. Dan zijn de werkgroepen en vormen van samenwerking aan de orde: PR, cursussen, website en contacten in de Krimpenerwaard. De najaars-cursus in Schoonhoven is inmiddels afgesloten en de reacties en evaluatie waren tot ieders tevredenheid. Alleen het aantal cursisten viel wat tegen.

Links de boerderij De Koperen Knop

Er is gesproken over de samenwerking met de provincie Zuid-Holland en de Boerderijenstichting Zuid-Holland en de mogelijke vergaderdata voor 2025 zijn genoemd. Van de Werkgroep Advies en Voorlichting is slechts te melden dat er een vraag is ontvangen over raamluiken, regionaal blinden genoemd. De vergadering sloot af met de vaste punten: wat verder ter tafel komt, de rondvraag en de sluiting.

DE OLIEBOL

INLEIDING

Gebakken peren en oliebolletjes hebben iets gemeen. De uitdrukking 'met de gebakken peren zitten' kennen we allemaal wel. Dit gaat terug op de situatie dat je gasten niet komen opdagen. Ze laten je dus zomaar zitten met je heerlijke gerecht. Er is echter ook een tweede verklaring. Vroeger kochten arme vrouwen peren op, bakten die en gingen dan bij de gegoede burgers de

deuren langs om ze te verkopen. Als je aan het eind van de dag niet alles had verkocht, bleef je met de gebakken peren zitten. Dezelfde vrouwen bakten op oudejaarsdag oliebolletjes. Dat gemeenschappelijke hier is de armoede, waar de gewoonte uit ontstond. Laten we eens verder kijken naar de oliebolletjes, die zeker ook op de boerderijen gebakken werden.

Schilderij van Aelbert Cuyp uit ongeveer 1652: een kookpot met oliebolletjes. Krenten, rozijnen, appel en vruchtjes is een oeroude Nederlandse winterlekkernij.

STEVIGE DEEGBOL

Rond oud en nieuw worden er in Nederland miljoenen oliebolletjes gegeten. Het eerste recept staat in het Noord-Nederlandse kookboek 'De verstandige kok', dat stamt uit 1667. De oliebol heette hierin nog oliekoek.

Vermoed wordt dat er in ons land nog veel eerder al dit soort oliebolletjes werden gegeten. Er zijn alleen geen recepten van.

OLIEKOECK

Overigens was de eerste oliebol geen bol, maar een platte koek. Het deeg werd in een klein bodempje vet gebakken, waarbij ze hun platte vorm kregen. Wat opvalt is dat deze oliekoeken veel meer kruiden en rozijnen bevatten dan de oliebol van vandaag de dag. Er gaan bijna net zoveel rozijnen als bloem in het recept. Verder zitten er kaneel, gemberpoeder, kruidnagel en zelfs amandelen in.

NIEUWJAARSTRADITIE

Oliekoeken werden vooral in de winter gegeten. Gemaakt van lang houdbare ingrediënten (meel, gedroogde vruchten, gist en olie) bevatten ze veel calorieën en vulden ze goed, wat prettig was in tijden van schaarste en winterkou.

In de late middeleeuwen ontstond de traditie onder arme mensen om na de jaarwisseling langs de deuren te gaan, om mensen een gelukkig nieuwjaar te wensen. In ruil voor de beste wensen kregen zij wat te eten. Vaak was dat een oliekoek. Pas in de 19e eeuw kreeg de oliekoek de status van dé lekkernij tijdens oud & nieuw. Die rol wordt vandaag de dag nog in volle glorie omarmd.

DE MELKFLES

Rond 1900 is de Rotterdamse Melk Inrichting (R.M.I.) begonnen met het leveren van melk in flessen met beugelsluiting. Rond 1930 werden de beugelflessen vervangen voor flessen met een wijde hals, die werden gesloten met een kartonnen plaatje. In de jaren vijftig was melk in fles gemeengoed en hadden bijna alle melkfabrieken hun eigen fles met eventueel de eigen naam. Omdat men dacht dat bruine flessen de melk beter beschermden tegen zonlicht, werd in de jaren vijftig een bruine fles geïntroduceerd.

Dit was echter een grote fout, want de flessen werden zeer snel warm, met slechte gevolgen voor de melk. In de jaren zestig wilden de melkfabrieken de melkfles standaardiseren om sorteerproblemen te voorkomen. Dit leverde in 1968 de CVC-fles op, die in 1990 werd vervangen door een lichter model.

Omdat er statiegeld op de melkflessen stond, hebben de Nederlanders massaal de flessen terug gebracht en is het moeilijk om nog oude Nederlandse melkflessen te vinden. Dit in tegenstelling tot in Engeland, waar de melkfles vrijwillig wordt teruggegeven aan de melkboer en je melkflessen nog als afval kan vinden. Ook heeft in Engeland bijna elke melkfabriek nog zijn eigen en soms speciale fles, wat het verzamelen van flessen leuk maakt.

In Amerika worden melkflessen bij het huishoudelijke afval gegoooid, waardoor ze op de vuilstort terecht komen. Slimme 'bottlediggers' graven de vuilnisbelts af naar oude flessen.

Vermeldenswaard zijn nog de capsules, die de flessen eertijds afsloten. Die hadden een kleur, waarover onderling afspraken waren gemaakt. Bij gewone (of ook wel zoete) melk was deze blauw, bij karnemelk rood en voor andere producten werden weer andere kleuren gebruikt. Dat was best handig, want dan greep je niet snel mis. Die capsules gingen gewoon met het restafval naar buiten en bij het spitten van de akker vond je er altijd wel een paar terug. Er was ook een tijd dat ze werden opgespaard; je kon ze op school inleveren en dan werd er geld voor betaald, dat aan de zending ten goede kwam.

• deskundig
• vertrouwd
• persoonlijk

Dé makelaardij van de Alblasserwaard

Dorpsstraat 65a 2969 AD Oud-Alblas t 0184-691566 e info@koolvandentoren.nl

BOERDERIJ & ERF

alblasserwaard - krimpenerwaard - vijfheerenlanden

secretariaat: Sluis 57 2964 AT Groot-Amers

06-53759618 secretariaat@boerderijenerf.nl

www.boerderijenerf.nl

REDACTIE & SAMENSTELLING:

LA CARRIOLA

tekst & advies

Dick de Jong | 06-22845889 | djtekst@planet.nl

**Met Sinte Katrijn de koeien aan de lijn,
Als 't dan niet mag, met Sint Andriesdag:
Wie 't doet op Sinterklaas, is een dwaas.**

**Het bestuur wenst u
GOEDE KERSTDAGEN
en een
VOORSPOEDIG 2025**

